

تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۱۰/۱۸

تاریخ تصویب مقاله: ۹۶/۷/۱

## بررسی نقش عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس در اعتیاد نوجوانان به اینترنت

دکتر علی عیسی‌زادگان\*، دکتر سهراب امیری\*\* و سجاد قاسمزاده\*\*\*

### چکیده

هدف پژوهش حاضر، ترسیم روابط بین متغیرهای پیش‌بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس با اعتیاد به اینترنت در دانش‌آموزان نوجوان بود. از بین جامعه آماری دانش‌آموزان دبیرستان شهر ارومیه، تعداد ۳۹۰ نفر (۲۳۵ پسر، ۱۵۵ دختر) براساس نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. سپس پرسشنامه‌های اعتیاد به اینترنت، سنجش عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس کوپراسمیت به‌منظور پاسخگویی در بین آن‌ها توزیع شد. داده‌های جمع‌آوری شده به‌منظور بررسی اهداف پژوهش، با استفاده از تحلیل رگرسیون هم‌زمان، تحلیل واریانس چندمتغیره و تحلیل واریانس

---

ali\_issazadeg@yahoo.com

\* دانشیار روان‌شناسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. (نویسنده مسئول)

\*\* دکتری روان‌شناسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

\*\*\* کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی، واحد علوم و تحقیقات آذربایجان غربی

یک طرفه تحلیل شدند. نتایج نشان داد که همبستگی معناداری بین متغیرهای عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت نفس با اعتیاد به اینترنت وجود دارد ( $P < 0/001$ ). همچنین، نتایج مدل رگرسیون نشان داد که در مجموع، متغیرهای پیش‌بین ۶۰ درصد از واریانس متغیر ملاک اعتیاد به اینترنت را تبیین می‌کنند ( $R^2 = 0/60$ ). بررسی نقش جنسیت نشان داد که این متغیر سهم معناداری در پیش‌بینی اعتیاد به اینترنت ندارد و نیز نتایج تحلیل واریانس نشان داد، بین دانش‌آموزان دارای اعتیاد به اینترنت و دانش‌آموزان بهنجار، تفاوت معناداری ( $P < 0/001$ ) در عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت نفس وجود داشت؛ به طوری که دانش‌آموزان دارای اعتیاد به اینترنت در مؤلفه‌های عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت نفس در مقایسه با گروه بهنجار، نمرات پایین‌تری داشتند.

**واژه‌های کلیدی:** اعتیاد به اینترنت، عملکرد خانواده، احساس تنهایی، عزت نفس.

#### مقدمه

طی دو دهه گذشته، اینترنت بخشی ضروری از زندگی روزانه شده و تأثیرات آن در نتیجه سهولت دسترسی به آن تشدید شده است. استفاده بیش از حد از اینترنت در ارتباط، تأثیر زیادی بر روی نتایج تحصیلی، شغلی و ارتباطات خانوادگی گذاشته و می‌تواند پیشروی نوجوانان از لحاظ تکالیف رشدی را مانع شده و تأثیرات دائمی بر روی آن‌ها گذارد (کو، ین، چن<sup>۱</sup>، چن، ین، ۲۰۰۵).

اهمیت اعتیاد به اینترنت، به واسطه گنجانده شدن اختلال‌های مرتبط با اینترنت به عنوان یک اصطلاح تشخیصی، در ضمیمه راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی<sup>۲</sup> (DSM) مورد توجه بیشتری قرار گرفته است (انجمن روان‌پزشکی آمریکا، ۲۰۱۳). با این حال، ایجاد ملاک تشخیصی استاندارد برای مشخص ساختن ویژگی‌های افراد مبتلا به اختلال اعتیاد به اینترنت دشوار است (یانگ<sup>۳</sup>، ۲۰۰۹). در همین راستا، اصطلاحات بسیاری در جهت توصیف بهتر

<sup>1</sup> - Ko, Yen & Chen

<sup>2</sup> - Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

<sup>3</sup> - Young

مشکلات مرتبط با اعتیاد به اینترنت استفاده شده است؛ مانند «استفاده وسواس گونه از اینترنت<sup>۱</sup>»، «استفاده مسئله‌ساز از اینترنت<sup>۲</sup>» (کاپلان<sup>۳</sup>، ۲۰۰۵)، «استفاده آسیب‌شناختی اینترنت<sup>۴</sup>» (لی و وو<sup>۵</sup>؛ ۲۰۰۷)، «استفاده آسیب‌شناختی از رایانه<sup>۶</sup>» (یانگ، ۲۰۰۹) و «اعتیاد به اینترنت<sup>۷</sup>» (ویدیانتو و گریفیتز<sup>۸</sup>، ۲۰۰۶). در مطالعه حاضر، از اصطلاح اعتیاد به اینترنت همسو با مقیاس اعتیاد به اینترنت (IAT)<sup>۹</sup> استفاده شده است. اصطلاح اعتیاد به اینترنت نخستین بار توسط گلدبرگ<sup>۱۰</sup> (۱۹۹۶) به کار رفت و ملاک تشخیص اختلال اعتیاد به اینترنت را بیان داشت که بر روی تحمل، علائم ترک و کاهش فعالیت‌های اجتماعی و شغلی، مبتنی بر ملاک تشخیصی اختلال سوءمصرف مواد در راهنمای تشخیص و آماری اختلالات روانی (DSM-IV) قرار داشت.

مطالعات اخیر، ارتباط بین استفاده بیش از حد از اینترنت و عوامل روانی-اجتماعی را مورد بررسی قرار داده‌اند (لین<sup>۱۱</sup>، کو و وو، ۲۰۱۱؛ روی<sup>۱۲</sup>، ۲۰۰۹). بیان شده است که اعتیاد به اینترنت می‌تواند ناشی از عوامل منفی مانند ناکارآمدی تحصیلی، اضطراب، افسردگی، اختلال بی‌خوابی، به هم خوردن انسجام خانواده و ارتباطات با همسالان و مصرف مواد باشد (گریدانوس<sup>۱۳</sup> و گریدانوس، ۲۰۱۲). بر این اساس، پژوهش‌های اخیر به بررسی تأثیر

<sup>1</sup> -compulsive computer use

<sup>2</sup> -problematic computer use

<sup>3</sup> - Caplan

<sup>4</sup> - pathological Internet use

<sup>5</sup> - Lei & Wu

<sup>6</sup> - pathological computer use

<sup>7</sup> - Internet addiction

<sup>8</sup> - Widyanto & Griffiths

<sup>9</sup> - Internet Addiction Test

<sup>10</sup> - Goldberg

<sup>11</sup> - Lin

<sup>12</sup> - Roy

<sup>13</sup> - Greydanus

ویژگی‌های فردی به‌عنوان عوامل خطر اعتیاد به اینترنت تمرکز یافته (لاندرز و لونسبوری<sup>۱</sup>، ۲۰۰۶؛ رایان و زنوس<sup>۲</sup>، ۲۰۱۱) و ارتباط بین احساس تنهایی و اعتیاد به اینترنت را مورد توجه قرار داده‌اند (مونوز-ریواس، فرناندز<sup>۳</sup> و گامز-گوادیکس، ۲۰۱۰؛ اُیدیسی و کالکان<sup>۴</sup>، ۲۰۱۰). مدل شناختی- رفتاری مشکلات فراگیر اعتیاد به اینترنت توسط داویس (۲۰۰۱) بیان شده و کاپلان (۲۰۰۳) استدلال می‌کند که افراد دچار مشکلات روان‌شناختی، ارتباطات اینترنتی را به مواجههٔ رودررو ترجیح می‌دهند؛ زیرا این مسیر را برای جبران کمبودهای مهارت اجتماعی خود آسان‌تر می‌یابند. سایر مطالعات از این دیدگاه که برخی افراد از اینترنت برای مقابله با احساسات منفی مانند غمگینی، احساس اضطراب (مونوز-ریواس و همکاران، ۲۰۱۰) یا غلبه بر مشکلات روان‌شناختی (مورهان-مارتین و شوماخر<sup>۵</sup>، ۲۰۰۰) استفاده می‌کنند، حمایت کرده‌اند؛ بنابراین، زمانی که استفاده از اینترنت تسکینی برای استرس، افسردگی یا اضطراب ایجاد می‌کند، این احتمالاً منجر به اعتیاد خواهد شد (لاروس، لین و استین<sup>۶</sup>، ۲۰۰۳)؛ در نتیجه اینترنت به‌عنوان مکانی برای اجتناب از احساس تنهایی و از سویی افزایش‌دهندهٔ احساس تنهایی است (هاردی و تی<sup>۷</sup>، ۲۰۰۷).

اعتیاد به اینترنت با تعداد اندک دوستان در اجتماع، ارتباطات ضعیف با معلمان و دانش‌آموزان، همچنین با ارتباطات ضعیف در مدرسه، تعارضات خانوادگی، استفاده از الکل و زندگی در مناطق حاشیه‌ای مرتبط دانسته شده است (وانگ، ژئو، لو، وو، دنگ و هونگ<sup>۸</sup>، ۲۰۱۱؛ ین، کو، ین، چن و چن، ۲۰۰۹)؛ به‌نظر می‌رسد اعتیاد به اینترنت با عوامل بین فردی، مانند

<sup>1</sup> - Landers & Lounsbury

<sup>2</sup> - Ryan & Xenos

<sup>3</sup> - Munoz-Rivas, Fernandez

<sup>4</sup> - Odacı & Kalkan

<sup>5</sup> - Morahan-Martin, Schumacher

<sup>6</sup> - LaRose, Lin & Eastin

<sup>7</sup> - Hardie & Tee

<sup>8</sup> - Wang, Zhou, Lu, Deng & Hong

نارضایتی از تعامل با همسالان (لیو و کیو<sup>۱</sup>، ۲۰۰۷) و مشکلات یا نگرش‌های والدین، ارتباطات خانوادگی، انسجام خانواده و خشونت خانوادگی نیز مرتبط باشد (پارک، کیم و چو<sup>۲</sup>، ۲۰۰۸). از این بین، یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های مهم اعتیاد به اینترنت، عملکرد خانواده است (یانگ، ۱۹۹۹). عملکرد خانواده عبارت است از اینکه تا چه اندازه الگوهای خانواده در کسب هدف‌های آن مؤثر و سودمند واقع شده‌اند و ناکارآمدی، به الگوهای خانوادگی غیرسودمند و تعاملات همراه با استرس و رفتارهای مرضی اشاره دارد. قضاوت در مورد الگوهای کارآمد (یا ناکارآمد) بستگی به درک بهنجاری سلامت و همین‌طور ملاحظات اجتماعی-فرهنگی دارد (موسوی، ۱۳۸۲). فقدان حمایت والدینی قوی یا حمایت همسالان، می‌تواند منجر به احساس نبود شایستگی و ارزشمندی شود و در چنین شرایط خانوادگی افراد به اینترنت به‌عنوان راه فرار از واقعیت نگاه می‌کنند، اینترنت برای آن‌ها جهان امنی می‌شود که در آن تهدید و چالشی وجود ندارد (خسروی و علیزاده‌صحرائی، ۱۳۹۰)؛ بنابراین، فرض شده است که ویژگی‌های فردی و کارکرد خانواده با اختلال اعتیاد به اینترنت مرتبط هستند (کو، یین، چن و چن، ۲۰۱۲)، اما مطالعات بر روی تأثیر ویژگی‌های فرد در ارتباط با اعتیاد به اینترنت اندک هستند. بر این اساس، صفات خاص می‌تواند فرد را مستعد اختلال اعتیاد به اینترنت سازد (مولر، بتل، اِگلوپ و وولفینگ<sup>۳</sup>، ۲۰۱۳). یکی از صفات مهم و تأثیرگذار فرد، عزت‌نفس و مفهوم خودارزشمندی است.

کوپر اسمیت<sup>۴</sup> (۱۹۶۷) در تحقیق خود به این نتیجه رسید که کودکان برخوردار از عزت‌نفس بالا افرادی هستند که با احساس اعتماد به نفس و بهره‌گیری از استعداد و خلاقیت خود به ابراز وجود می‌پردازند و به راحتی تحت تأثیر عوامل محیطی قرار نمی‌گیرند. عزت‌نفس چیزی است که شخص درباره خود فکر می‌کند. به عبارتی دیگر، چگونگی ارزیابی شخص از خود پنداره

<sup>1</sup> - Liu & Kuo

<sup>2</sup> - Park, Kim & Cho

<sup>3</sup> - Müller, Beutel, Egloff & Wölfling

<sup>4</sup> - Coopersmith

است (برگر<sup>۱</sup>، ۲۰۰۶). از این رو، تصوّر می‌شود عزت‌نفس و اعتیاد به اینترنت دارای رابطه باشند و در مطالعات نشان داده شده است که نوجوانان هنگام وارد شدن به سایت‌های دوست‌یابی، اجتماعی، خود را متفاوت از آنچه هستند، نشان می‌دهند (شیکز و بیچمایر<sup>۲</sup>، ۲۰۰۷). تصوّر بر این است که سطح عزت‌نفس افراد ممکن است یک عامل تعیین‌کننده مهم اعتیاد به اینترنت باشد (گرینبرگ، لويس و دائود<sup>۳</sup>، ۱۹۹۹). در برخی مطالعات، عزت‌نفس پایین و استفاده آسیب‌شناختی از اینترنت بیان شده است (کیم<sup>۴</sup> و دیویس، ۲۰۰۹). برخی مطالعات نیز نشان داده‌اند، افرادی که عزت‌نفس پایینی دارند، نسبت به کسانی که عزت‌نفس بیشتری دارند، تمایل به گذراندن زمان بیشتری در سایت شبکه‌های اجتماعی از خود نشان می‌دهند (الیسون، استاینفیلد و لامپ<sup>۵</sup>، ۲۰۰۷).

بررسی اثرات بالقوه منفی اینترنت بر روی افراد و اینکه چگونه فناوری‌های مدرن می‌تواند افراد را مستعد اختلالات رفتاری کند (سلیک و اوداسی<sup>۶</sup>، ۲۰۱۳)، در مطالعات عمومی گسترش یافته است و از طرفی با رشد سریع اینترنت و ابزارهای آن، به بررسی‌های جدید نیاز است تا در بردارنده عوامل چندگانه بوده و دیدگاهی کلی و جامع از این موضوع فراهم سازد که چگونه دانش‌آموزان اختلال اعتیاد به اینترنت را شکل می‌دهند (ایکاولی و والتی<sup>۷</sup>، ۲۰۰۹). بر این اساس، ادبیات پژوهشی گسترده پیرامون اعتیاد به اینترنت، چارچوبی نظری برای ارزیابی و درک مدل‌های سبب‌شناسی مرتبط با این اختلال رفتاری فراهم آورده (پرایس<sup>۸</sup>، ۲۰۱۱) و مسئله اعتیاد به اینترنت، اخیراً در ایران نیز مورد تحقیق قرار گرفته، اما یافته‌های جاری بسیار اندک بوده و نظام‌مندی کمتری دارند؛ بنابراین، افزایش تلاش‌ها و اصلاحات علمی به منظور فهم الگوهای

<sup>1</sup> - Burger

<sup>2</sup> - Sheeks, & Birchmeier

<sup>3</sup> - Greenberg, Lewis & Dodd

<sup>4</sup> - Kim

<sup>5</sup> - Ellison, Steinfield & Lampe

<sup>6</sup> - Celik & Odaci

<sup>7</sup> - Iacovelli, Valenti

<sup>8</sup> - Price

استفاده از اینترنت در میان جمعیت ایرانی، ضروری به نظر می‌رسد (احمدی، زاده‌محمدی، معصوم بیگی و سهرابی، ۱۳۹۱). با توجه به آنچه بیان شد، هدف پژوهش حاضر بررسی عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس با اعتیاد به اینترنت و در نهایت مقایسه دو گروه نوجوانان دارای اعتیاد به اینترنت و گروه بهنجاری بود.

۱) بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس در دانش‌آموزان عادی و معتاد به اینترنت تفاوت وجود دارد.

۲) بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس با گرایش اعتیاد به اینترنت دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

## روش

پژوهش حاضر در دو مرحله صورت گرفت. در مرحله اول، با توجه به اینکه اعتیاد به اینترنت بر اساس متغیرهای پیش‌بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس مورد پیش‌بینی قرار گرفته و ضرایب همبستگی و مدل رگرسیون ترسیم شد، به طرح‌های توصیفی از نوع همبستگی تعلق دارد. در مرحله دوم، با توجه به اینکه گروهی از افراد دارای ملاک اعتیاد به اینترنت بر اساس نمرات پرسشنامه اعتیاد به اینترنت یانگ (یانگ، ۱۹۹۸) با گروه بهنجار در متغیرهای عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس مقایسه شدند، به طرح‌های پس‌رویدادی (علی - مقایسه‌ای)<sup>۱</sup> تعلق دارد. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر ارومیه از هر دو جنس بود. به منظور گردآوری داده‌های مورد نظر، از بین دانش‌آموزان پسر و دختر مقطع متوسطه در سال تحصیلی ۹۴-۹۳؛ ۳۹۰ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و براساس جدول کوهن انتخاب شدند؛ به این صورت که از بین ۶ منطقه آموزشی، از هر منطقه ۳ مدرسه متوسطه به‌طور تصادفی انتخاب شده و از هر کدام از این

<sup>۱</sup> - causal-comparative (EX Post Facto)

مدارس، ۴ کلاس انتخاب شدند. لازم به ذکر است که تمام مراحل نمونه‌گیری به‌طور تصادفی صورت گرفت. پس از مشخص شدن نمونه‌های نهایی پژوهش، پژوهشگر با حضور در هر مدرسه فرایند اجرای پژوهش را تبیین و سپس با کسب رضایت آگاهانه پرسشنامه اعتیاد به اینترنت یانگ (۱۹۹۸)، پرسشنامه عملکرد خانواده (FAD)<sup>۱</sup> (اپستاین، بالودین و بیشاپ<sup>۲</sup>، ۱۹۸۳)، پرسشنامه احساس تنهایی (دهشیری، برجعلی، شیخی و حبیبی، ۱۳۸۷) و پرسشنامه عزت‌نفس کوپراسمیت<sup>۳</sup> (۱۹۶۷) را بین افراد نمونه توزیع کرد تا پاسخ دهند. در حین اجرای پژوهش، پژوهشگر حضوری فعال داشت تا ضمن جلوگیری از بروز پاسخ‌های تصادفی، در صورت نیاز موارد ابهام را برطرف کند و در نهایت پس از کنار گذاشتن داده‌های پرت، ۳۹۰ مورد از پرسشنامه‌های گردآوری‌شده برای تحلیل انتخاب شدند. داده‌های گردآوری‌شده در دو بخش مورد تحلیل قرار گرفتند. ابتدا برای تمام ۳۹۰ نفر شرکت‌کننده پژوهش مدل رگرسیون به‌شیوه همزمان محاسبه شد. در گام دوم و پایانی، ۴۰ نفر شرکت‌کننده براساس نمرات اکتسابی در پرسشنامه اعتیاد به اینترنت یانگ (۱۹۹۸)، به‌عنوان اعتیاد به اینترنت خفیف و شدید شناسایی شدند و با ۴۰ نفر از افراد گروه بهنجار که فاقد ملاک اعتیاد به اینترنت بودند، براساس متغیرهای عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس مورد مقایسه قرار گرفتند.

از مجموع شرکت‌کنندگان پژوهش، ۵۱٪ اول دبیرستان، ۶٪ رشته ریاضی فیزیک ۱۷٪ رشته علوم تجربی، ۱۸٪ فنی حرفه‌ای و ۸٪ رشته علوم انسانی بودند. در جدول شماره ۱ خصوصیات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان پژوهش درج شده است. در نهایت داده‌ها پس از گردآوری در طی دو مرحله با استفاده شاخص‌های توصیفی، رگرسیون چندگانه هم‌زمان، تحلیل واریانس چندمتغیره و تحلیل واریانس تک‌متغیره مورد تحلیل قرار گرفت.

<sup>۱</sup> - Family Assessment Device

<sup>۲</sup> - Epstein, Baldwin & Bishop

<sup>۳</sup> - Coopersmith self-esteem questionnaire



جدول ۱. خصوصیات توصیفی و جمعیت‌شناختی شرکت‌کننده‌های پژوهش

سن	تعداد	گروه
(SD)	M	
(۱/۸)	۱۵/۳۸	دختر ۱۵۵
(۱/۵)	۱۴/۵	پسر ۲۳۵
(۱/۷)	۱۴/۸	کل ۳۹۰

### ابزار پژوهش

**الف) پرسشنامه اعتیاد به اینترنت یانگ:** آزمون اعتیاد به اینترنت روشی قابل اطمینان و معتبر برای اندازه‌گیری اعتیاد به استفاده از اینترنت است. این پرسشنامه مداد کاغذی شامل ۲۰ ماده است و برای سنجش میزان وابستگی افراد به کار با اینترنت یا رایانه توسط یانگ (۱۹۹۸) تهیه شده است و به روش لیکرت نمره‌گذاری می‌شود. پس از تعیین نمره نهایی، وضعیت کاربران مورد مطالعه به صورت زیر مشخص می‌شود: نمره کمتر از ۲۰ نشان‌دهنده نبود وابستگی (غیرکاربر)، نمره بین ۲۰-۴۹ نشان‌دهنده کاربر طبیعی و نمره ۵۰-۷۹ نشان‌دهنده اعتیاد خفیف (افراد در معرض خطر) و نمره ۸۰-۱۰۰ نشان‌دهنده اعتیاد شدید است. روایی و پایایی این پرسشنامه در پژوهش‌های چندی ذکر شده است؛ به‌عنوان مثال، ویدیانتو و مک‌موران (۲۰۰۴) پایایی مقیاس سنجش اعتیاد به اینترنت یانگ را بررسی و عدد ۰/۸۹ را گزارش کرد. عسگری و مرعشیان (۱۳۸۷) در پژوهش خود به‌منظور تعیین پایایی پرسشنامه مذکور با استفاده از دو روش آلفای کرونباخ و تنصیف، به ترتیب ضرایب ۰/۹۷، ۰/۹۷ را گزارش دادند.

**ب) پرسشنامه عملکرد خانواده (FAD):** این پرسشنامه را اپستاین، بالودین و بیشاپ (۱۹۸۳) در ۶۰ سؤال تهیه کردند و هدف آن سنجیدن عملکرد خانواده است. این الگو خصوصیات ساختاری، شغلی و تعاملی خانواده را معین می‌سازد و شش بُعد از عملکرد

<sup>1</sup> - Family Assessment Device

خانواده شامل: حل مشکل، ارتباط، نقش‌ها، همراهی عاطفی، آمیزش عاطفی و کنترل رفتار را مشخص می‌کند؛ بنابراین، ابزار سنجش خانواده متناسب با این شش بُعد، از شش خرده‌مقیاس برای سنجیدن آن‌ها، به‌علاوه یک خرده‌مقیاس هفتم مربوط به عملکرد کلی خانواده تشکیل شده است. ابزار سنجش خانواده با ضرایب آلفای خرده‌مقیاس‌های آن از ۰/۷۲ تا ۰/۹۲ از همسانی درونی خوبی برخوردار است. ضرایب آلفای کل مقیاس و خرده‌مقیاس‌های حل مشکل، ارتباط، نقش‌ها، همراهی عاطفی، آمیزش عاطفی، کنترل رفتار و عملکرد کلی، در پژوهش امینی (۱۳۷۹) به‌ترتیب ۰/۹۲، ۰/۶۱، ۰/۳۸، ۰/۷۲، ۰/۶۴، ۰/۶۵، ۰/۶۱ و ۰/۸۱ گزارش شده است.

**ج) پرسشنامه احساس تنهایی:** این مقیاس توسط دهشیری و همکاران (۱۳۸۷) در بین دانشجویان دانشگاه‌های تهران ساخته شد که شامل ۳۸ سؤال با مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای خیلی‌زیاد تا خیلی‌کم است و شامل سه خرده‌مقیاس تنهایی در روابط با خانواده، تنهایی در روابط با دوستان و نشانه‌های عاطفی احساس تنهایی است. با استفاده از روش آلفای کرونباخ و روش بازآزمایی، ضرایب اعتبار همسانی درونی و بازآزمایی کل مقیاس به‌ترتیب برابر با ۰/۹۱ و ۰/۸۴ بود (دهشیری و همکاران، ۱۳۸۷).

**د) پرسشنامه عزت‌نفس کوپراسمیت:** برای ارزیابی عزت‌نفس، از پرسشنامه عزت‌نفس کوپراسمیت (۱۹۶۷) استفاده شد. این پرسشنامه در سال‌های اخیر به‌طور گسترده‌ای در پژوهش‌های روان‌شناسی به‌کار رفته است و فرم الف آن، دارای ۵۸ ماده است که ۸ ماده آن دروغ‌سنج است. چنانچه آزمودنی از ۸ ماده دروغ‌سنجش بیش‌از چهار نمره بیاورد، به آن معنی است که اعتبار آزمون پایین است و آزمودنی سعی کرده است خود را بهتر از آن چیزی که هست جلوه دهد. شیوه نمره‌گذاری این آزمون به‌صورت صفر و یک است. در مجموع ۵۰ ماده آن به ۴ مقیاس عزت‌نفس خود، عزت‌نفس اجتماعی، عزت‌نفس خانوادگی و عزت‌نفس تحصیلی تقسیم می‌شود. این مقیاس علاوه بر ۴ خرده‌مقیاس، یک نمره کلی به‌دست می‌دهد. بدیهی است حداقل نمره‌ای که یک فرد می‌تواند بگیرد، صفر و حداکثر آن ۵۰ است. افرادی که در این

آزمون نمره بیشتری کسب کنند، عزت‌نفس بالاتری دارند. به این صورت فردی که در این آزمون نمره بالاتر از ۲۵ کسب کند، دارای عزت‌نفس بالا و فردی که پایین‌تر از این مقدار به دست آورد، دارای عزت‌نفس پایین است. در مطالعه شکرکن و نیسی (۱۳۷۳) ضرایب به دست آمده برای پسران ۰/۶۹ و برای دختران ۰/۷۱ بودند که نشان‌دهنده ویژگی روان‌سنجی مطلوب است.

### یافته‌ها

بر اساس تحلیل نتایج در گام اول از مجموع ۳۹۰ شرکت‌کننده حاضر در پژوهش تعداد ۴۰ نفر با توجه به نمره اکتسابی بین ۵۰ تا ۷۹ و ۸۰ تا ۱۰۰ به عنوان اعتیاد خفیف و شدید به اینترنت شناسایی شدند. در جدول ۱، شاخص‌های توصیفی دو گروه افراد دارای اعتیاد به اینترنت و عادی، در احساس تنهایی، عزت‌نفس و عملکرد خانواده و زیرمقیاس‌های آن‌ها ارائه شده است. جدول ۲. میانگین و انحراف استاندارد دو گروه افراد دارای اعتیاد به اینترنت و عادی در ابعاد احساس تنهایی، عزت‌نفس و عملکرد خانواده

متغیر	میانگین	گروه عادی	
		انحراف استاندارد	میان
تنهایی در روابط خانوادگی	۳۶/۲۱	۹/۵۸	۱۶/۲
تنهایی در روابط با دوستان	۳۳/۶۲	۱۱/۵۰	۱۶۸
نشانه‌های عاطفی احساس تنهایی	۱۲/۶	۵/۳۹	۱۸۵
عزت‌نفس	۴۳/۵۴	۰/۵۱	۱۸۹
کارکرد	۱/۸۱	۰/۱۳	۳/۱
حل مسئله	۲/۱	۰/۲۸	۲/۲
ارتباط	۱/۲	۰/۱۴	۱/۷
نقش‌ها	۲/۳	۰/۲۶	۲/۵۱

کنترل	۲/۶	۰/۴۲	۳/۱	۰/۳۳
آمیختگی عاطفی	۱/۴	۰/۱۹	۲/۹۴	۰/۳۷
پاسخ‌دهی عاطفی	۱/۷	۰/۲۲	۳/۳	۰/۲۴
N	۳۹۰		۳۹۰	

همان‌طور که در جدول شماره ۲، مشاهده می‌شود بین میانگین انحراف استاندارد دو گروه افراد مبتلا به اعتیاد اینترنت و سالم تفاوت وجود دارد. در مقیاس احساس تنهایی و عزت‌نفس گروه اعتیاد به اینترنت از گروه دانش‌آموزان عادی نمرات کمتری به دست آوردند، همچنین با توجه میانگین عملکرد خانواده گروه اعتیاد به اینترنت در عملکرد خانواده وضعیت پایین‌تری دارند. به‌منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش در مرحله اول به ترتیب از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه هم‌زمان استفاده شد که نتایج آن در جداول ۳ و ۴ ارائه شده است.

جدول ۳. ضرایب همبستگی بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی، عزت‌نفس با اعتیاد به اینترنت

N	سطح معناداری	ضریب همبستگی	متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین
۳۹۰	۰/۰۰۰	۰/۷۰	اعتیاد اینترنت	عملکرد خانواده
۳۹۰	۰/۰۰۰	۰/۷۱	اعتیاد اینترنت	احساس تنهایی
۳۹۰	۰/۰۰۰	۰/۷۱	اعتیاد اینترنت	عزت‌نفس

به صورتی که نتایج جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، بین متغیر ملاک اعتیاد به اینترنت و متغیرهای پیش‌بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس همبستگی معناداری وجود دارد ( $P < ۰/۰۰۱$ ). به‌منظور آزمون مدل پیش‌بینی اعتیاد به اینترنت از طریق متغیرهای پیش‌بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس از مدل رگرسیون هم‌زمان استفاده شد. قبل از تحلیل رگرسیون، تحلیل‌های اولیه به‌منظور بررسی برقراری پیش‌فرض‌های نرمال بودن، خطی بودن، یکسانی پراکنندگی و نبود همبستگی بین متغیرهای پیش‌بین انجام شد که نتایج آن در جدول ۴ درج شده است و با توجه به قابل‌قبول بودن نتایج، تحلیل رگرسیون چندگانه صورت پذیرفت.

بررسی نقش عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس در اعتیاد ....

به این منظور، نمره‌های حاصل از عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس به‌عنوان متغیر پیش‌بین و نمره‌های اعتیاد به اینترنت به‌عنوان متغیر ملاک در نظر گرفته شده و وارد مدل رگرسیون شدند که نتایج آن در جدول شماره ۴ درج شده است.

جدول ۴. رگرسیون چندگانه هم‌زمان بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی، عزت‌نفس با اعتیاد به اینترنت

متغیر پیش‌بین	SE B	Beta	T	p	R	R <sup>2</sup>	مفروضه هم‌خطی تولرنس VIF
عملکرد خانواده	۰/۰۷	۰/۲۵	۳/۹۵	۰/۰۰۰	۰/۷۷	۰/۳۶	۰/۹۶
احساس تنهایی	۰/۰۷	۰/۳۰	۴/۷۸	۰/۰۰۰			۱/۷
عزت‌نفس	۰/۰۷	۰/۳۰	۴/۹۶	۰/۰۰۰			

همان‌طور که نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد، مجموع متغیرهای پیش‌بین با مجذور R<sup>2</sup> تنظیم شده برابر با ۰/۳۶، ۳۶ درصد از واریانس اعتیاد به اینترنت را تبیین می‌کنند. براساس نتایج جدول ۴، هر سه متغیر پیش‌بین عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس سهم معناداری در پیش‌بینی اعتیاد به اینترنت به‌عنوان متغیر ملاک دارند ( $P < ۰/۰۰۱$ ). به‌منظور بررسی سهم جنسیت در پیش‌بینی متغیر ملاک معادله رگرسیون، برای هر دو جنس به‌صورت جداگانه محاسبه شد که نتایج آن در جدول ۵ درج شده است.

جدول ۵. تحلیل رگرسیون هم‌زمان متغیر ملاک براساس جنسیت

گروه	B		Beta		T	
	احساس تنهایی	عزت‌نفس خانواده	عملکرد خانواده	احساس تنهایی	عملکرد خانواده	P
پسر	۰/۷۴	۰/۲۲	۱۷/۲۶	۰/۶۶	۱۵/۴۱	۰/۰۰۰
دختر	۰/۶۶	۰/۱۲	۴/۷۸	۰/۴۹	۳۰/۵۷	۰/۰۰۰

جدول ۵ نشان می‌دهد که در گروه نمونه به تفکیک جنسیت، هر سه متغیر پیش‌بین سهم معناداری در معادله رگرسیون دارند ( $P < 0/001$ ). بر این اساس، متغیر جنسیت نقش یکسانی در پیش‌بینی اعتیاد به اینترنت داشته و منجر به تفاوت معناداری در پیش‌بینی متغیر ملاک در دختران و پسران در معادله رگرسیون نشد. در مرحله دوم، به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش و مشخص ساختن اینکه آیا بین گروه‌ها (اعتیاد به اینترنت و بهنجار) از لحاظ متغیرهای (احساس تنهایی، عملکرد خانواده و عزت‌نفس) تفاوت وجود دارد، از تحلیل چندمتغیری واریانس (MANOVA) استفاده شد. پیش از محاسبه این آماره، ابتدا آزمون لوین محاسبه شد. با توجه به برقرار بودن این آزمون در گام بعد، تحلیل چندمتغیری واریانس به کار گرفته شد که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۶. نتایج تحلیل واریانس چندمتغیره برای مقایسه دو گروه در احساس تنهایی، عزت‌نفس و

عملکرد خانواده

آزمون	مقدار	df فرضیه	df خطا	F	مجذور اتا (۱۲)
اثر پیلایی	۰/۹۵	۹	۷۰	۱۶/۲۴***	۰/۵۳
لامبدای ویلکز	۰/۴۷	۹	۷۰	۶/۲۴***	۰/۵۳
اثر هتلینگ	۰/۲۷	۹	۷۰	۵/۶۴***	۰/۵۳
بزرگ‌ترین ریشه‌روی	۰/۲۷	۹	۷۰	۵/۱۴***	۰/۵۳

\*\*\*= $p < 0/001$

نتایج تحلیل واریانس نشان می‌دهد که بین دو گروه حداقل در یکی از ابعاد احساس تنهایی (روابط با خانواده، تنهایی در روابط با دوستان، نشانه‌های عاطفی احساس تنهایی)، عزت‌نفس و عملکرد خانواده تفاوت معنی‌داری وجود دارد، اما مشخص نیست این تفاوت بین کدام گروه‌ها و در سطح کدام متغیرها قرار دارد. به منظور مشخص شدن این تفاوت‌ها و سطوح آن‌ها از تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد که نتایج آن در جدول ۴ درج شده است.

بررسی نقش عملکرد خانواده، احساس تنهایی و عزت‌نفس در اعتیاد ....

جدول ۷. نتایج تحلیل واریانس یک‌راهه متغیرهای احساس تنهایی، عزت‌نفس و عملکرد خانواده در دو گروه

متغیر	DF= (1, 78) F	sig	مجذور اتا ( $\eta^2$ )
تنهایی روابط با خانواده	۷/۶۲***	۰/۰۰۱	۰/۸۱
تنهایی در روابط با دوستان	۹/۵۰***	۰/۰۰۱	۰/۵۴
نشانه‌های عاطفی احساس تنهایی	۸/۴۳***	۰/۰۰۱	۰/۵۹
عزت‌نفس	۷/۱۳***	۰/۰۰۱	۰/۴۸
کارکرد	۴/۱۶*	۰/۰۵	۰/۱۹
حل مسئله	۴/۵۹*	۰/۰۵	۰/۱۷
ارتباط	۳/۲۳	۰/۲۱۶	۰/۰۷
نقش‌ها	۵/۲۰*	۰/۰۵	۰/۳۱
کنترل	۳/۱۱	۰/۱۱۹	۰/۰۹
آمیختگی عاطفی	۶/۲۲***	۰/۰۰۱	۰/۴۱
پاسخ‌دهی عاطفی	۴/۶۵*	۰/۰۵	۰/۱۷

\*\*\*= $p < 0/001$       \*= $p < 0/05$

با توجه به جدول شماره ۴، دو گروه اعتیاد اینترنتی و سالم در ابعاد احساس تنهایی تفاوت معناداری با یکدیگر دارند؛ به گونه‌ای که در هر سه زیرمقیاس احساس تنهایی، افراد مبتلا به اعتیاد به اینترنت نمرات بالاتری دارند. همچنین، بین دو گروه اعتیاد به اینترنت و عادی، در متغیر عزت‌نفس تفاوت معناداری وجود دارد و دانش‌آموزان گروه اعتیاد به اینترنت هم در عزت‌نفس و هم در عملکرد خانواده در وضعیت پایین‌تری نسبت به گروه دانش‌آموزان عادی قرار داشتند.

### بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به گسترش فزاینده اینترنت و فرارگرفتن اختلال اعتیاد اینترنت به عنوان یک طبقه تشخیصی اختلال رفتاری در راهنمای تشخیص و آماری اختلالات روانی (انجمن روان‌پزشکی آمریکا، ۲۰۱۳)، که خود بیانگر مواجه‌شدن با پدیده نوظهور اعتیاد به اینترنت و به طبع آن

پیامدهای روانی و اجتماعی آن در سال‌های اخیر است، پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه عملکرد خانواده با احساس تنهایی و عزت‌نفس در بین دانش‌آموزان مبتلابه اعتیاد به اینترنت و دانش‌آموزان عادی انجام شد.

نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که در ابعاد احساس تنهایی، روابط با خانواده و عزت‌نفس تفاوت‌های معناداری در بین گروهی از دانش‌آموزان مبتلابه اعتیاد به اینترنت و عادی وجود دارد. به این صورت که در بین ابعاد احساس تنهایی، بُعد تنهایی در روابط با خانواده و دوستان و نشانه‌های عاطفی احساس تنهایی با اعتیاد به اینترنت رابطه معنادار مثبتی دارد ( $P < 0/001$ )؛ یعنی افراد مبتلا به اعتیاد به اینترنت در بُعد احساس تنهایی نمره بالاتری کسب کردند. یافته حاضر همسو با پژوهش‌هایی است که نشان‌دهنده بُعد احساس تنهایی در افراد با گرایش اعتیاد به اینترنت است؛ به‌طوری که یافته‌های پژوهش‌ها نشان‌دهنده تأثیر احساس تنهایی در گرایش افراد به سوی اینترنت بوده و از سویی خود استفاده بیش از حد از اینترنت موجب تشدید احساس تنهایی می‌شود (کرات، ماکوپادی، سزایپلا، کیسلر و شرلیس<sup>۱</sup>، ۱۹۹۸؛ ساندرز، تیفانی، فیلد<sup>۲</sup> و کاپلان، ۲۰۰۰). می‌توان گفت که بُعد نشانه‌های عاطفی احساس تنهایی در گرایش و مستعد شدن فرد در استفاده اعتیادآمیز از اینترنت نقش مهمی دارد. افراد مبتلا به اعتیاد به اینترنت معمولاً دچار بی‌حوصلگی، بی‌صبوری، عجله در کارها، غمگینی بی‌مورد، احساس تنهایی افراطی می‌شوند و این موارد در بُعد نشانه‌های عاطفی احساس تنهایی فرد تأثیر گذاشته و در سوق دادن فرد به طرف استفاده اعتیادآمیز از اینترنت نقش اساسی دارند. همچنین، پژوهش‌های مشابه نشان داده است، بین احساس تنهایی و استفاده از وسایل ارتباطی مانند تلفن همراه رابطه وجود دارد (لارمای<sup>۳</sup>، ۲۰۰۷؛ آزوکی<sup>۴</sup>، ۲۰۰۸). می‌توان گفت سن یک همبسته مهم احساس تنهایی است. برخلاف تصور عموم، اوج احساس تنهایی در دوران پیری نیست؛ بلکه احساس تنهایی در

<sup>۱</sup> - Kraut, Mukhopadhyay, Szczypula, Kiesler & Scherlis

<sup>۲</sup> - Sanders, Tiffany & Field

<sup>۳</sup> - Laramie

<sup>۴</sup> - Azuki



نوجوانی به اوج خود می‌رسد. هجوم وسایل ارتباط جمعی پیشرفته که در جهت فردیت هرچه بیشتر افراد است، اشخاص بیشتری را نسبت به احساس تنهایی آسیب‌پذیر ساخته است؛ بنابراین، جوانان امروزی به واسطه اوقاتی که در فضای مجازی هستند، ممکن است از افزایش تنهایی رنج ببرند. همچنین گزارش شده است، افرادی که از اینترنت بیشتر استفاده کرده‌اند، تنهایی آن‌ها افزایش بیشتری یافته است (کرات و همکاران، ۱۹۹۸). بالا بودن میزان احساس تنهایی خانوادگی کاربران، ممکن است به دلیل دوری افراد خانواده آنان بوده باشد؛ چراکه بیشتر آنان از اینترنت برای برقراری ارتباط با دوستان و اعضای خانواده دور از خود استفاده می‌کردند.

نتایج پژوهش حاضر، در حوزه عملکرد خانواده هم نشان داد که بین اعتیاد به اینترنت و عملکرد خانواده نیز تفاوت معناداری وجود دارد. در تبیین چرایی این پدیده می‌توان گفت که افراد مبتلا به اعتیاد به اینترنت معمولاً از لحاظ روابط خانوادگی هم دچار مشکل هستند. خانواده این افراد معمولاً دوست دارند که نوعی جو سردمدار و منطقی بر خانواده حاکم باشد تا یک جو صمیمی؛ از این رو، تعارضات موجود در خانواده و در روابط فرد با خانواده هم می‌تواند عامل تأثیرگذاری در مبتلا شدن افراد این خانواده به اعتیاد به اینترنت باشد. نتایج پژوهش حاضر در رابطه بین اعتیاد به اینترنت و عملکرد خانواده، همسو با سایر پژوهش‌هاست (پارک و همکاران، ۲۰۰۸)؛ همچنین لینگ-یانگ، دنگ و ران<sup>۱</sup> (۲۰۰۷) به وجود همبستگی پایین در خانواده‌های افراد معتاد به اینترنت اشاره داشته‌اند. به عقیده یانگ (۱۹۹۹)، افراد مبتلا به اعتیاد اینترنتی در خانواده هم، دچار تعارضات اخلاقی هستند؛ به دلیل اینکه افراد مبتلا به اعتیاد اینترنتی سلامت روانی کافی ندارند. اعتیاد به اینترنت با عملکرد خانواده هم مرتبط است و خانواده یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های آن است و در واقع نبود حمایت عاطفی والدین قوی می‌تواند منجر به احساس نبود شایستگی و ارزشمندی و فرار از دنیای واقعی خانواده به دنیای اینترنت شود (خسروی و علیزاده صحرايي، ۱۳۹۰). به نظر کرات و همکاران (۱۹۹۸)، استفاده از اینترنت وقت‌گیر است و

<sup>1</sup> - Ling-yan, Deng & Ran

چنانچه کودکان مدت‌زمانی طولانی در اینترنت به سر ببرند، این مسئله می‌تواند بر مدت‌زمانی که آن‌ها باید با خانواده و والدین خود باشند، اثر بگذارد. نتایج پژوهش خسروی و علیزاده‌صحرایی (۱۳۹۰) نشان داد که بین اعتیاد به اینترنت با برخی از زیرمجموعه‌های عملکرد خانواده مثل ابراز وجود، گرایش‌های ذوقی و تأکیدات مذهبی همبستگی منفی وجود دارد. همچنین، بین خرده‌مقیاس‌های گسستگی در خانواده، تعارض زیاد، سبک خانوادگی مستبد و اعتیاد به اینترنت رابطه مثبت معنی‌داری به‌دست آمد. در پایان، با تأکید بر درک تجارب و پذیرش نوجوانان در اولین گام توسط والدین و سپس مربیان و مشاوران مدرسه، ارائه تعداد زیادی از فرصت‌های ورزشی به‌منظور افزایش عزت‌نفس و کاهش احساس تنهایی مفرد آن‌ها، مفید خواهد بود.

در توجیه دو یافته مذکور می‌توان گفت که اگر خانواده به‌عنوان منبعی برای ادراک حمایت اجتماعی نقش خود را به‌خوبی ایفا نکند، فرد احساس تنهایی عاطفی خانوادگی را تجربه خواهد کرد؛ در نتیجه برای پرکردن خلأ عاطفی خود و دستیابی به حمایت عاطفی که از جانب خانواده تأمین نشده است، به محیط‌های برخط و استفاده افراطی از اینترنت پناه خواهد برد. از طرف دیگر، چنانچه دوستان و شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان منبعی قوی برای ادراک حمایت اجتماعی فرد درآیند، برخلاف کاهش احساس تنهایی اجتماعی، فرد به استفاده افراطی از اینترنت گرایش می‌یابد. به‌عبارت‌دیگر، گروه دوستان اجتماعی، خود منبعی برای سوق دادن فرد به استفاده بیشتر از اینترنت هستند؛ بنابراین، اینترنت تنها به‌عنوان شیوه‌ای مقابله‌ای با احساس تنهایی خانوادگی و خلأ عاطفی ایجادشده از جانب خانواده عمل می‌کند، نه احساس تنهایی اجتماعی.

نتایج پژوهش حاضر در ارتباط با اعتیاد به اینترنت و عزت‌نفس، بیانگر تفاوت بین گروه اعتیاد به اینترنت و گروه بهنجار بود. استنتاج کلی این است که عزت‌نفس نقش مؤثری بر رشد و تکامل نوجوانان دارد؛ در نتیجه تصور این است که سطح عزت‌نفس افراد ممکن است یک عامل تعیین‌کننده مهمی از اعتیاد به اینترنت باشد. پژوهش‌های گرینبرگ و همکاران (۱۹۹۹) نشان داده است که یکی از پیش‌بین‌های اعتیاد به اینترنت، عزت‌نفس افراد است. در پژوهش حاضر نیز نتایج بیانگر عزت‌نفس پایین در دانش‌آموزان اعتیاد به اینترنت بود که همسو با پژوهش‌های

بیان شده است. در برخی مطالعات، عزت‌نفس پایین و استفاده آسیب‌شناختی از اینترنت در ارتباط با استفاده از اینترنت آمده است (کیم و دیویس، ۲۰۰۹). برخی مطالعات نیز بیان داشته‌اند که افرادی که عزت‌نفس پایینی دارند، نسبت به کسانی که عزت‌نفس بیشتری دارند، تمایل به گذراندن زمان بیشتری در سایت شبکه‌های اجتماعی از خود نشان می‌دهند (الیسون و همکاران، ۲۰۰۷؛ استاینفیلد، الیسون و لامپ ۲۰۰۸). این نتیجه با نتایج پژوهش‌های قاسم‌زاده، شهرآرای و مرادی (۱۳۸۶)؛ آرمسترانگ، فیلیپ و سالینگ<sup>۱</sup> (۲۰۰۰)؛ یین، کو<sup>۲</sup> و یین (۲۰۰۸) همسو است. براساس مدل نظری دیویس، شاید عزت‌نفس پایین به‌عنوان یک آسیب روانی موجود، آمادگی را در فرد برای ابتلا به اعتیاد به اینترنت ایجاد کند (داویس، ۲۰۰۱). اعتیاد می‌تواند برای گریز از این عزت‌نفس پایین، براساس نظریه یادگیری اجتماعی بندورا نیز قابل تبیین باشد. بندورا معتقد است، کسانی که مهارت‌های مقابله‌ای اجتماعی کم یا خودکارآمدی پایینی دارند، معمولاً از مواد به‌عنوان یک سازوکار مقابله‌ای استفاده می‌کنند؛ بنابراین، شاید بتوان گفت افرادی که عزت‌نفس پایینی دارند، ابتدا اینترنت را به‌عنوان راه گریز استفاده کرده و آنگاه به تدریج به آن معتاد می‌شوند. با توجه به اینکه شرکت‌کنندگان در پژوهش حاضر در دامنه سنی مشابهی قرار داشتند و سن از متغیرهای تأثیرگذار در گرایش به فضای مجازی و اینترنت است؛ از این رو، در تعمیم‌یافته‌های به‌دست‌آمده در این پژوهش به گروه‌های سنی دیگر، باید جانب احتیاط را رعایت کرد و پیشنهاد می‌شود تا بررسی تطبیقی به‌منظور بررسی نقش سن براساس دامنه‌های سنی گوناگون به‌عمل آید. محدودیت دیگر پژوهش حاضر این بود که به‌منظور سنجش متغیرهای پژوهش از ابزارهای خودگزارش‌دهی استفاده شد؛ گرچه این ابزارها در سنجش این مؤلفه‌ها معتبر شناخته شده‌اند، اما پیشنهاد می‌شود تا از ابزارهای دیگری که در این زمینه پیشنهاد شده است؛ مانند مصاحبه با خود فرد یا والدین و دوستان سود جست. از آنجا که عوامل زمینه‌ساز خانوادگی و تفاوت‌های فردی در اعتیاد به اینترنت پیش‌زمینه تدوین و اجرای مداخلات

<sup>1</sup> - Armstrong, Phillips & Saling

<sup>2</sup> - Yen & Ko

گوناگون درجهت اصلاح و پیشگیری از این پدیده است؛ پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آتی درجهت تکمیل داده‌های پژوهش حاضر، به متغیرهای مرتبط دیگر نظیر تفاوت‌های فردی در سبک‌های مقابله‌ای، سبک‌های فرزندپروری و همچنین ویژگی‌های شخصیتی توجه کنند.

### منابع و مأخذ

۱. احمدی، هداسادات؛ زاده‌محمدی، فاطمه؛ معصوم‌بیگی، مهدیه؛ سهرابی، فرامرز. (۱۳۹۱). بررسی میزان شیوع اعتیاد به اینترنت و رابطه آن با ویژگی‌های جمعیت‌شناسی در بین دانشجویان دانشگاه علامه طباطبائی. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، شماره ۲۵ (۸)، ۳۴-۱۹.
۲. امینی، فریده. (۱۳۷۹). مقایسه عملکرد خانواده در دانش‌آموزان مستقل و وابسته. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره. دانشگاه تربیت معلم تهران.
۳. خسروی، زهره؛ علیزاده‌صحرایی، ام‌هانی. (۱۳۹۰). بررسی رابطه اعتیاد به اینترنت با عملکرد خانواده و سلامت روان در دانش‌آموزان. مطالعات روان‌شناسی تربیتی، شماره ۸ (۱۴)، ۸۰-۵۹.
۴. دهشیری، غلامرضا؛ برجعلی، محمود؛ شیخی، منصوره؛ حبیبی، مجتبی. (۱۳۸۷). ساخت و اعتباریابی مقیاس احساس تنهایی در بین دانشجویان. مجله روان‌شناسی، شماره ۳ (۴۷)، ۲۸۲-۲۹۶.
۵. شکرکن، حسین و نیسی، عبدالکاسم. (۱۳۷۳). تأثیر عزت‌نفس بر عملکرد دانش‌آموزان پسر و دختر دبیرستانی. مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی، شماره ۱ (۱)، ۲۷-۱۱.
۶. عسگری، پرویز؛ مرعشیان، فاطمه. (۱۳۸۷). رابطه ویژگی‌های شخصیت و اضطراب کامپیوتر با اعتیاد به اینترنت در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز. یافته‌های نو در روان‌شناسی. شماره ۲ (۷)، ۲۳-۳۵.
۷. قاسم‌زاده، لیلی؛ شهرآرای، مهرناز؛ مرادی، علیرضا. (۱۳۸۶). بررسی نرخ شیوع اعتیاد به اینترنت در دختران و مقایسه دختران معتاد و غیرمعتاد به اینترنت در متغیرهای تنهایی، عزت‌نفس و مهارت‌های اجتماعی. دو فصلنامه انجمن روان‌شناسی ایران. شماره ۲ (۳)، ۳۲-۴۰.
۸. موسوی، اشرف‌سادات. (۱۳۸۲). خانواده‌درمانی کاربرد با رویکرد سیستمی. تهران: انتشارات دانشگاه الزهرا.

- 9-American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic & statistical manual of mental disorders 5th ed.* Washington, DC: American Psychiatric Association.
- 10-Armstrong, L; Phillips, J. G; Saling, L. (2000). Potential determinants of heavier internet usage. *International Journal of Human-Computer Stud*, 53(4): 537-550.
- 11-Azuki, T. (2008). Today's mobile phone users: current and emerging trends. *Cyberpsychology, Behavior*, 12(2): 334-350.
- 12-Burger, J. M. (2006). *Personality*. Ed: Sarioglu, I. D. E. Kaknüs publishing.
- 13-Caplan, S. E. (2003). Preference for online social interaction: A theory of problematic internet use and psychosocial well-being. *Communication Research*, 30(6): 625-648.
- 14-Caplan, S. E. (2005). A social skill account of problematic Internet use. *Journal of Communication*, 55(4), 721-736.
- 15-Celik, C. B; Odaci, H. (2013). The relationship between problematic Internet use and interpersonal cognitive distortions and life satisfaction in university students. *Children and Youth Services Review*, 35(3): 505-508.
- 16-Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: Freeman.
- 17- Davis, R. A. (2001 a). Cognitive- behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior*, 17, 187-195.
- 18-Ellison, N; Steinfield, C; Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook "friends:" Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4): 1143-1168.
- 19-Epstein, N. B; Baldwin, L. M; Bishop, D. S. (1983). The McMaster Family Assessment Device. *Journal of marital and Family Therapy*, 9(2): 171-180.
- 20-Goldberg, I. (1996). *Internet Addiction Disorder*. Retrieved November 24, 2004 from <http://www.rider.edu/~suler/psycyber/supportgp.html>.

- 21-Greenberg, J. S; Lewis, S. E; Dodd, D. K. (1999). *Overlapping Addictions and Self-Esteem among College Men and Women. Addictive Behaviors, 24(4): 565-571.*
- 22-Greydanus, D. E; Greydanus, M. M. (2012). *Internet use, misuse, and addiction in adolescents: current issues and challenges. International Journal of Adolescent Medicine and Health, 24(4): 283-289.*
- 23-Hardie, E; Tee, M. Y. (2007). *Excessive Internet Use: The Role of Personality, Loneliness and Social Support Networks in Internet Addiction. Australian Journal of Emerging Technologies and Society, 5(1): 34-47.*
- 24-Iacovelli, A; Valenti, S. (2009). *Internet addiction's effect on likeability and rapport. Computers in Human Behavior, 25, 493-443.*
- 25-Kim, H. H; Davis, K. E. (2009). *Toward a comprehensive theory of problematic Internet use: Evaluating the role of self-esteem, anxiety, flow, and the self-rated importance of Internet activities. Computers in Human Behavior, 25, 490-500.*
- 26-Ko, C; Yen, J; Chen, C; Chen, S; Yen, C. (2005). *Proposed diagnostic criteria of Internet addiction for adolescents. Journal of Nervous & Mental Disease, 193(11): 728-733.*
- 27-Ko, C. H; Yen, J.Y; Yen, C. F; Chen, C. S; Chen, C. C. (2012). *The association between Internet addiction and psychiatric disorder: A review of the literature. European Psychiatry, 27, 1-8.*
- 28-Kraut, R; Mukhopadhyay, T; Szczypula, J; Kiesler, S; Scherlis, W. (1998). *Communication and information: Alternative uses of the Internet in households. In Proceedings of the CHI 98 (pp. 368-383). New York: ACM.*
- 29-Landers, R. N; Lounsbury, J. W. (2006). *An investigation of Big Five and narrow personality traits in relation to Internet usage. Computers in Human Behavior, 22, 283-293.*
- 30-Laramie, D. J. (2007). *Emotional and behavioral aspects of mobile phone use. Alliant International University, Los Angeles.*
- 31-LaRose, R; Lin, C. A; Eastin, M. S. (2003). *Unregulated Internet usage: Addiction, habit, or deficient self-regulation? Media Psychology, 5, 225-253.*

- 32-Lei, L; Wu, Y. (2007). *Adolescents' paternal attachment and Internet use. CyberPsychology & Behavior, 10, 633–639.*
- 33-Lin, M. P; Ko, H. C; Wu, J. Y. (2011). *Prevalence and psychosocial risk factors associated with Internet addiction in a nationally representative sample of college students in Taiwan. Cyberpsychology & Behavior, 14, 741–746.*
- 34-Ling-yan, L; Deng-HUA; Ran, T. (2007). *Family function of adolescents with excessive internet usage. Chinese mental health journal, 21 (12): 837-840.*
- 35-Liu, C. Y; Kuo, F. Y. (2007). *A study of Internet addiction through the lens of the interpersonal theory. Cyberpsychology Behavior, 10(6): 799–804.*
- 36-Morahan-Martin, J; Schumacher, P. (2000). *Incidence and correlates of pathological internet use among college students. Computers in Human Behavior, 16, 13–29.*
- 37-Müller, K; Beutel, M; Egloff, B; Wölfling, K. (2013). *Investigating risk factors for internet gaming disorder: a comparison of patients with addictive gaming, pathological gamblers and healthy controls regarding the Big Five personality traits. European Addiction Research, 20(3): 129-136.*
- 38-Munoz-Rivas, M. J., Fernandez, L., & Gamez-Guadix, M. (2010). *Analysis of the indicators of pathological Internet use in Spanish University students. The Spanish Journal of Psychology, 13(2): 697–707.*
- 39-Odaci, H; Kalkan, M. (2010). *Problematic Internet use, loneliness and dating anxiety among young adult university students. Computers and Education, 55, 1091–1097.*
- 40-Park, S. K; Kim, J. Y; Cho, C. B. (2008). *Prevalence of Internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents. Adolescence, 43(172): 895–909.*
- 41-Price, H. O. (Ed.). (2011). *Internet addiction. Psychology of emotions, motivations and actions. New York: Nova Science Publishers.*
- 42-Roy, S. K. (2009). *Internet uses and gratifications: A survey in the Indian context. Computers in Human Behavior, 25, 878–886.*



- 43-Ryan, T; Xenos, S. (2011). *Who uses Facebook? An investigation into the relationship between the Big Five, shyness, narcissism, loneliness, and Facebook usage. Computers in Human Behavior, 27, 1658-1664.*
- 44-Sanders, Ch.E; Tiffany, M; Field, M. D; Kaplan, M. (2000). *The relationship of internet use to Depression and social isolation among adolescents. Adolescence, 35, 237-242.*
- 45-Sheeks, M. S; Birchmeier, Z. P. (2007). *Shyness, Sociability, and The Use of Computer-mediated Communication in Relationship Development. CyberPsychology & Behavior, 10(1): 64-70.*
- 46-Sinha, R. (2007). *The role of stress in addiction relapse. Current Psychiatry Reports, 9, 388-395.*
- 47-Steinfeld, C; Ellison, N; Lampe, C. (2008). *Social capital, self-esteem, and use of online social network sites: A longitudinal analysis. Journal of Applied Developmental Psychology, 29, 434-445.*
- 48-Wang, H; Zhou, X; Lu, C; Wu, J; Deng, X; Hong, L. (2011). *Problematic Internet use in high school students in Guangdong Province, China. PLoS One, 6(5): e19660.*
- 49-Widyanto L., & Mc Murran, M. (2004). *The psychometric properties of the internet addiction test. CyberPsychology Behavior, 7(4): 443-450.*
- 50-Widyanto, L., & Griffiths, M. (2006). *'Internet Addiction': A Critical Review. International Journal of Mental Health and Addiction, 4, 31-51.*
- 51-Yen, J; Ko, C; Yen, C. (2008). *Psychiatric symptoms in adolescents with internet addiction: Comparison with substance use. Psychiatry and Clinical Neurosciences, 62, 9-16.*
- 52-Yen, J. Y; Ko, C. H; Yen, C. F; Chen, C. S; Chen, C. C. (2009). *The association between harmful alcohol use and Internet addiction among college students: Comparison of personality. Psychiatry and Clinical Neurosciences, 63(2): 218-224.*
- 53-Young, K. S. (1998). *Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. Cyberpsychology and Behavior, 1, 237-244.*
- 54-Young, K. S. (1999) *Internet Addiction: Evaluation and Treatment. Student British Journal of Medicine, 7, 8- 9.*

فصلنامه مطالعات روانشناسی تربیتی، شماره ۲۷، پاییز ۱۳۹۶

55-Young, K. S. (2009). *Internet addiction: Diagnosis and treatment considerations. Journal of Contemporary Psychotherapy, 39, 241-246.*